

4.5. Ο ΙΝΔΟΥΙΣΜΟΣ

Σύγχρονες εκφράσεις ινδουιστικής προέλευσης

Ας σκεφτούμε όλοι και όλες τι μας έρχεται στο μυαλό, όταν ακούμε τις λέξεις «αβατάρ» και «μετενσάρκωση». Ας καταγράψουμε τις ιδέες μας και ας επιχειρήσουμε να τις ομαδοποιήσουμε, σε σύνολα λέξεων ή φράσεων που έχουν κοινά χαρακτηριστικά.

Μπορούμε, επίσης, να παρατηρήσουμε τις παρακάτω εικόνες και να απαντήσουμε στις ερωτήσεις: α) Τι βλέπουμε; β) τι σκεφτόμαστε γι' αυτό που βλέπουμε; και γ) τι είναι αυτό που μας κάνει να αναρωτιόμαστε;

Ο Βισνού και οι αβατάρ του (αριστερά). Ο Κρίσνα, αβατάρ του Βισνού (δεξιά).
Δρίτσας, Δ., Μόσχος, Δ., Παπαλεξανδρόπουλος, Στ., Χριστιανισμός και Θρησκευματα Β' Γενικού
Λυκείου, Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής - ΙΤΥΕ «Διόφαντος», Αθήνα, 2011, σ. 264.

Άγαλμα του Σίβα στο Bangalore, Ινδία.

Ο Ινδουισμός ως σύνολο θρησκευτικών παραδόσεων

Σε дуάδες ή σε ομάδες ας αναζητήσουμε στο παρακάτω κείμενο τις έννοιες που πραγματεύτηκαμε προηγουμένως, με βάση τις λέξεις και τις εικόνες.

Στη συνέχεια, ας γράψουμε τις σκέψεις μας ξεκινώντας ως εξής: α) «Αυτό που διάβασα και για το οποίο θα ήθελα μια περαιτέρω επεξήγηση είναι: ...» και β) «Κάτι που διάβασα και μου προκάλεσε έκπληξη είναι: ...». Στο τέλος, θα τις συζητήσουμε.

Ένας Ινδουισμός ή πολλοί

Ο Ινδουισμός σήμερα μπορεί να ιδωθεί ως ένα σύνολο θρησκευτικών παραδόσεων που γεννήθηκαν και άκμασαν στην Ινδία. Κυριότερες μεταξύ αυτών είναι ο Βισνουισμός, ο Σιβαϊσμός και ο Σακτισμός. Συνεχώς δημιουργούνται επίσης νέες παραδόσεις, όπως π.χ. με την αναγνώριση ενός δασκάλου (γκουρού) ως εμφάνισης (αβατάρ) κάποιου θεού κ.τ.λ. Η τεράστια πλειονότητα των Ινδουιστών λατρεύει προσωπικούς θεούς (τον Σίβα, τον Βίσνου, τον Κρίσνα).

Όλες οι παραδόσεις έχουν μεταξύ τους ομοιότητες, όπως π.χ. κάποιες κοινές διδασκαλίες, μεταξύ των οποίων η αποδοχή του κύκλου των μετενσαρκώσεων, του κάρμα ως του παράγοντα που προκαλεί τις μετενσαρκώσεις, της κοινωνικής διαστρωμάτωσης σε τάξεις (κάστες) με κριτήριο την καθαρότητα ή ακαθαρσία ως μέρος της θείας τάξης (ντάρμα), ή όπως κοινοί τρόποι λατρείας, μεταξύ των οποίων κυρίως η τιμή του αγάλματος κ.λπ. Έχουν όμως και βασικές διαφορές, όπως κυρίως το διαφορετικό θείο ον, που θεωρείται ως υπέρτατο: στο Σιβαϊσμό υπέρτατο ον (Θεός) είναι ο Σίβα, στον Βισνουισμό ο Βίσνου, στον Σακτισμό η Ντέβι (θεά). Σε όλες αυτές τις περιπτώσεις ο διαφορετικός θεός έχει και διαφορετικά χαρακτηριστικά, π.χ. ο Βίσνου είναι μόνο αγαθός (στη βισνουική λατρεία απαγορεύονται οι αιματηρές θυσίες, πολλοί Βισνουίτες είναι χορτοφάγοι), ενώ ο Σίβα είναι τότε αγαθός και τότε άγριος (ζωή και θάνατος θεωρούνται εκδηλώσεις του ίδιου). Το ίδιο η Ντέβι, έχει παρόμοιες αγαθές (π.χ. η γονιμότητα, η αγάπη, η μητρική στοργή) και άγριες όψεις (ο θάνατος, ο πόλεμος, εκπροσωπούμενα από τη μορφή της Ντέβι, Κάλι). Αντίθετα από τον Κρίσνα (συνήθως αβατάρ του Βίσνου, αλλά και υπέρτατος θεός σε μια ιδιαίτερη παράδοση), του οποίου λατρεύονται αγάλματα ή παραστάσεις που ξεχειλίζουν από γλυκύτητα και ομορφιά, ο Σίβα και η Ντέβι λατρεύονται σε παραστάσεις που τότε είναι ήπιες και τότε φρικτές. Σε αυτές τις παραδόσεις, ο Θεός είναι προσωπικός (=έχει μια ανθρωπομορφική ύπαρξη που διαθέτει προσωπικά χαρακτηριστικά =βούληση, σκέψη, πάθη κ.λπ).

Αν ως βασικό στοιχείο όλων αυτών των θρησκευτικών παραδόσεων θεωρηθούν οι ομοιότητες, ο Ινδουισμός θα παρουσιαστεί ως μία θρησκεία. Το ίδιο θα συμβεί, αν μία από τις παραδόσεις θεωρηθεί ως βασική, κεντρική κ.λπ., ή για κάποιο λόγο ανώτερη από τις άλλες. Εάν, αντίθετα, ως βασικό στοιχείο θεωρηθούν οι διαφορές, οι ίδιες παραδόσεις θα εμφανιστούν ως διαφορετικές θρησκείες. Μεγάλη μερίδα των ερευνητών σήμερα ακολουθεί, λοιπόν, αυτή την άποψη. Αυτή, εκτός από πλησιέστερη στην πραγματικότητα, είναι πολύ εξυπηρετική, διότι μας απαλλάσσει από πολλές συγχύσεις (όπως, π.χ., ποιο είναι το ιερό βιβλίο του «Ινδουισμού»);). Εφόσον Ινδουισμός (ως μία θρησκεία) δεν υπάρχει, αυτή η ερώτηση δεν αντιστοιχεί σε κάποια πραγματικότητα: παρόλο που όλες οι θρησκείες που αποτελούν αυτό που λέμε καταχρηστικά «Ινδουισμός» θεωρούν το σύνολο των κειμένων που ονομάζονται «Βέδες» ως ιερά αποκάλυψη, στην οποία βρίσκονται και οι δικές τους ρίζες, στην πράξη, καθεμιά έχει τα δικά της ιερά βιβλία, που συγκαταλέγονται συνήθως στη γραμματεία (σύνολο κειμένων) που ονομάζονται Πουράνα. Επίσης δεν θα κάνουμε το λάθος που έκαναν παλιότερα να πούμε ότι «ο Ινδουισμός» ονομάζει τον εαυτό του «σανάτανα ντάρμα» (=αιώνια αλήθεια), διότι όλες αυτές οι παραδόσεις (προσοχή: κατά κανόνα οι συντηρητικοί τους εκπρόσωποι) ονομάζουν τη θρησκεία τους έτσι.

Παπαλεξανδρόπουλος Στυλιανός, 2019, ΕΚΠΑ.

Ας πάρουμε, τώρα, όλες και όλοι θέση, συμφωνώντας ή διαφωνώντας με τις παρακάτω προτάσεις:

- 1) Ο Ινδουϊσμός είναι μια συμπαγής θρησκευτική διδασκαλία.
- 2) Τη μορφή στην οποία θα μετενσαρκωθεί κάθε άτομο την καθορίζει ο θεός.
- 3) Ένας Ινδουιστής πιστεύει ότι ανήκει σε πολυθεϊστική θρησκεία.
- 4) Τα κείμενα που ονομάζονται «Βέδες» αποτελούν τις ιερές γραφές του Ινδουισμού.
- 5) Σε κάποιες ινδουιστικές παραδόσεις ο Θεός έχει ανθρωπομορφική ύπαρξη που διαθέτει προσωπικά χαρακτηριστικά, όπως θέληση, σκέψη και πάθη.

Βασικά στοιχεία της ινδουιστικής λατρείας

Ας μελετήσουμε κείμενο σχετικό με τα βασικά στοιχεία της λατρείας των Ινδουιστών και ας γράψουμε τις σκέψεις μας ξεκινώντας ως εξής: «Σήμερα επισκέφτηκα έναν Ινδουιστή στο σπίτι του. Από όσα έκανε στο πλαίσιο της έκφρασης της θρησκευτικής του πίστης, αυτά που μου έκαναν εντύπωση ήταν:...».

Ο ρόλος της λατρείας στον Ινδουισμό

Κάθε πιστός διαλέγει ο ίδιος τη θεότητα που του αρέσει. Γι' αυτό αυτή λέγεται «θεότητα της προτίμησης». Μπορεί, όμως, παράλληλα, να λατρεύει και άλλες θεότητες, τις οποίες θεωρεί εκφράσεις του θεού της προτίμησης. Π.χ. ο πιστός του Σίβα θεωρεί τον Βίσνου, τη Ντέβι και άλλους θεούς εκφράσεις του Σίβα, όπως και ο πιστός του Βίσνου, τον Σίβα, Ντέβι κ.λπ. εκφράσεις του Βίσνου. Αυτή η ιδέα αποδίδεται εικαστικά με το λεγόμενο «τριμούρτι». Π.χ. στο «Σίβα Τριμούρτι» έχουμε στο κέντρο τον Σίβα και δεξιά και αριστερά του, ως δευτερεύουσες εκφράσεις του, τον Βίσνου και τον Μπράχμα. Μεταξύ των κοινών στοιχείων στις θρησκείες του Ινδουισμού είναι ο ίδιος (σε μεγάλο ποσοστό) τρόπος λατρείας. Αυτός είναι η λεγόμενη «πούτζα» που μπορεί να μεταφραστεί ως «τιμή» (του αγάλματος (μούρτι) της θεότητας). Πρόκειται για την κυριότερη θρησκευτική πράξη της Ινδίας. Αυτή ξεκίνησε από τον 2ο αι. π.Χ. και βαθμιαία επικράτησε αντικαθιστώντας τη θυσία (που, ωστόσο, διατηρείται ακόμα σποραδικά). Αποτελείται από πράξεις που αποτελούν απομίμηση της υποδοχής, της φροντίδας και του αποχαιρετισμού ενός φιλοξενούμενου. Στους ναούς, όπου το άγαλμα δεν είναι φιλοξενούμενος αλλά ο κύριος, οι πράξεις που γίνονται από τους ιερείς, παίρνουν τη μορφή ενός τυπικού που αποτελείται από το ξύπνημα, το πρωινό λουτρό του κυρίου, την επάλειψη ή περιχύση με αρώματα ή διάφορα υγρά όπως γάλα, το ντύσιμό του κ.λπ. Περιλαμβάνεται βέβαια και η προσφορά τροφής, λιβανιού, αναμμένου λυχναριού, λουλουδιών, περιχύση με υγρά όπως γάλα, λειωμένο βούτυρο, και άλλων πολύτιμων πραγμάτων. Σημαντικό στοιχείο της λατρείας είναι η συνάντηση των ματιών του πιστού με τα μάτια του αγάλματος. Στα σπίτια η «πούτζα» γίνεται αφού η οικογένεια καθαρθεί και περιλαμβάνει, ανάλογα και με τις δυνατότητες, περίπου τις ίδιες πράξεις. Συχνά περιορίζεται στην προσφορά τροφών, λιβανιού και στην κυκλική περιφορά μπροστά από το άγαλμα (ή την εικόνα) ενός αναμμένου λυχναριού. Εορταστικές εκδηλώσεις που αφορούν κάποια από τις θεότητες ή κάτι από τη ζωή της (π.χ. τα γενέθλια του Κρίσνα) υπάρχουν πάμπολλες στην Ινδία, κάποιες από τις οποίες έχουν πανινδική εμβέλεια.

«Μπάκτι» είναι η χρησιμοποίηση των διαφόρων μορφών του αισθήματος της αγάπης, που ξεκινούν από τη φιλία, την τρυφερότητα, τη στοργή κ.λπ. και φτάνουν στον έρωτα, ως μέσα για λατρεία αλλά και για ένωση με το θείο. Η μπάκτι βρίσκεται κυρίως στη λατρεία του Κρίσνα, είτε αυτός θεωρείται αβατάρ του Βίσνου ή η κύρια προσωπική εμφάνιση του Μπράχμαν.

Παπαλεξανδρόπουλος Στυλιανός, 2019, ΕΚΠΑ.

Σίβα Τριμούρτι στην Ελεφάντα, κοντά στη Μουμ'μπάι, Ινδία.

Όψεις του σύγχρονου Ινδουισμού

Με αφορμή τα παρακάτω κείμενα ή και όσα μάθαμε για τη σύγχρονη ινδουιστική θρησκευτικότητα, ας καταγράψουμε μια σκέψη μας πάνω στο θέμα: «Αυτό που μου προκάλεσε εντύπωση μαθαίνοντας για τον Ινδουισμό ήταν...». Ας διαβάσουμε και ας συζητήσουμε στην ολομέλεια αυτά που γράψαμε.

«Μακροπρόθεσμη» και «βραχυπρόθεσμη» σωτηρία

Ο Ινδουισμός σήμερα μπορεί επίσης να ιδωθεί ως η συνέχεια δύο ρευμάτων:

Το ένα προέρχεται από την πρώιμη πολυθεϊστική, βεδική περίοδο (περ. 1500-800 π.Χ.), στην οποία κυριαρχεί μια πολυθεϊστική θρησκεία, η οποία μέσα από τους πολλούς λατρεύει περισσότερο έναν θεό ως υπέρτατο. Συνέχεια αυτού του ρεύματος μπορούν να θεωρηθούν οι μεγάλες ινδουιστικές μονοθεϊστικές θρησκείες, που αποτελούν την πλειονότητα στο σημερινό Ινδουισμό και έχουν τα ίδια χαρακτηριστικά. Οι περισσότεροι πιστοί του Ινδουισμού διακρίνονται από το πνεύμα αυτής της πρώιμης, Βεδικής θρησκείας (πριν τις *Ουπανισάδες*), που χαίρεται τη ζωή και την ύπαρξη και έχουν ως σκοπό, μέσω της παραγωγής καλού κάρμα, μια καλύτερη μετενσάρκωση, με κατάληξη κάποτε στο απώτερο μέλλον στον ουράνιο κόσμο του θεού τους. Η παραγωγή καλού κάρμα επιτυγχάνεται μέσα από την τήρηση των κανόνων ζωής που αφορούν την κάστα (βάρνα), στην οποία βρίσκεται κανείς, το στάδιο της ζωής και την ορθή λατρεία. Γι' αυτή την πλειονότητα ο γάμος είναι η κυριότερη στιγμή της ζωής. Η τελική απελευθέρωση (συνήθως σε συνδυασμό με ένωση με το θείο) αναβάλλεται για αργότερα (μακροπρόθεσμη σωτηρία).

Το δεύτερο ρεύμα κατάγεται από τις *Ουπανισάδες*, όπου ο κόσμος θεωρείται μια οδυνηρή και λίγο-πολύ ελλειπτική πραγματικότητα (το κυρίως πραγματικό, το όντως ον είναι το Μπράχμαν, το οποίο υπάρχει ως άτμαν στο βάθος του ανθρώπου), στο οποίο μας δένει ο κύκλος των μετενσαρκώσεων, από όπου μπορεί κανείς να απελευθερωθεί με κάποιο είδος γιόγκα. Συνέχεια αυτού του ρεύματος είναι όλες οι θρησκευτικές δραστηριότητες που θεωρούν τον κόσμο και την ύπαρξη χωρίς αξία και θέλουν να επιστρέψουν στον παραδείσιο κόσμο του θεού της προτίμησής τους με τη διατήρηση της προσωπικής τους ψυχής ή (σπανιότερα) με το σβήσιμο στον άπειρο ωκεανό του Μπράχμαν. Αυτές αποτελούν την άλλη, τη μειονοτική όψη των μονοθεϊστικών ινδουιστικών θρησκειών.

Κάστες και αποικιοκρατία

Αν και επίσημα, με διάφορους νόμους, έχει καταργηθεί, η διάκριση των ανθρώπων σε κάστες αποτελεί στην επικρατούσα πράξη το κοινωνικό σύστημα της Ινδίας. Οι κάστες (ή «τζάτι», όπως λέγονται ινδικά) αποτελούνται από ανθρώπους που κληρονόμησαν με τη γέννησή τους την ιδιότητα να ανήκουν σε κάποια από αυτές. Η διάκριση προέρχεται από τον βαθμό καθαρότητας ή ακαθαρσίας

που χαρακτηρίζει καθεμιά και την τοποθετεί σε θέση ανώτερη η κατώτερη μέσα στην κλίμακα. Η καθαρότητα ή ακαθαρσία προέρχεται κυρίως από το επάγγελμα που παραδοσιακά κανείς κληρονομεί, αν και τώρα, όσο η χώρα εκσυγχρονίζεται, υπάρχει κάποια κινητικότητα. Ύψιστο βαθμό καθαρότητας έχουν οι διάφορες κάστες των βραχμάνων. Ακαθαρσία προσπορίζουν επαγγέλματα που ασχολούνται με σωματικές ακαθαρσίες, την καύση νεκρών, τη σφαγή ζώων, την επεξεργασία δερμάτων κ.λπ. Κάθε κάστα έχει ιδιαίτερους κανόνες κυρίως ως προς τον ομοτράπεζο (με ποιες κάστες μπορεί να συμφάει, να ανταλλάξει τροφή κ.λπ.), τον γάμο και το επάγγελμα. Το κατώτατο άκρο αποτελούν οι λεγόμενοι «νταλίτ», που αποτελούν την πιο καταπιεσμένη μερίδα της ινδικής κοινωνίας.

Στη διάρκεια της βρετανικής κατοχής της Ινδίας οι θρησκείες του Ινδουισμού ήρθαν σε επαφή με τη Δύση και τον Χριστιανισμό. Αποτέλεσμα ήταν να δημιουργηθούν διάφορα μεταρρυθμιστικά κινήματα που είχαν ως σκοπό την κάθαρση του Ινδουισμού ή προσπάθειες που αποσκοπούσαν στην, με διάφορες έννοιες, βελτίωση της εικόνας του. Πρωταγωνιστές υπήρξαν μεγάλες μορφές του νεότερου Ινδουισμού, όπως ο Ραμακρίσνα Παραμαχάνσα και ο Μαχάτμα Γκάντι. Ο Γκάντι εφάρμοσε κατά της αποικιοκρατίας, αλλά και κατά των κοινωνικών προβλημάτων της χώρας του, σύγχρονες μορφές της «μη βίας» – όπως π.χ. η απεργία. Την ανάδειξη του Ινδουισμού, με βάση τις *Ουπανισάδες* και τη *Βεδάντα*, ως φιλοσοφικού τύπου θρησκείας, επιδίωξε το κίνημα του Νεοβεδαντισμού ή Νεοϊνδουισμού.

Παπαλεξανδρόπουλος Στυλιανός, 2019, ΕΚΠΑ.

Μαχάτμα Γκάντι

Ο Μαχάτμα Γκάντι (1869-1948) υπήρξε πνευματικός και πολιτικός ηγέτης της Ινδίας. Σε νεαρή ηλικία πήγε στην Αγγλία για σπουδές, ενώ αργότερα, αναζητώντας εργασία, βρέθηκε στη Νότια Αφρική, όπου επηρεασμένος από το ρατσιστικό καθεστώς αποφάσισε να μη συμβιβάζεται πλέον με την αδικία. Αγώνιστηκε για τα δικαιώματα των Ινδών μεταναστών και εμπνεύστηκε την πολιτική της μη βίας ως μέσο αντίστασης. Το 1915, επέστρεψε στην Ινδία και έγινε κήρυκας της ειρηνικής άρνησης συνεργασίας με τους βρετανούς αποικιοκράτες, αναπτύσσοντας μεγάλη δράση. Το 1948 δολοφονήθηκε από ένα φανατικό ινδουιστή, αφού προηγουμένως γνώρισε την ανεξαρτησία της χώρας του, αν και αυτό δεν υλοποιήθηκε σύμφωνα με το ενωτικό όραμά του. Ο Γκάντι με την πολιτική και πνευματική στάση του πυροδότησε τρεις από τις μεγαλύτερες επαναστάσεις του 20ού αιώνα: την επανάσταση κατά της αποικιοκρατίας, των φυλετικών διακρίσεων και της βίας.

Πηγή: «Μαχάτμα Γκάντι», *Πάπυρος Λαρούς Μπριτάννικα*, τόμ. 17, σ. 411.

Από τις θέσεις του Μαχάτμα Γκάντι

Επιθυμώ να ζήσω αρμονικά με τους φίλους και τους εχθρούς. Ακόμη κι αν ένας Μουσουλμάνος, ή ένας Χριστιανός, ή ένας Ινδός με περιφρονεί, επιθυμώ να τον αγαπώ και να τον εξυπηρετώ όπως θ' αγαπούσα τη γυναίκα μου και το παιδί μου, κι αν ακόμη με μισούσαν. Συνεπώς ο πατριωτισμός μου δεν είναι παρά ένας σταθμός του ταξιδιού μου προς τη γη της ειρήνης και της αιώνιας ελευθερίας. Θεωρώ λοιπόν πως η πολιτική σχετίζεται με τη θρησκεία, εξαρτάται από τη θρησκεία και χωρίς αυτήν αποβαίνει μοιραία για την ψυχή.

Πηγή: Γκάντι Μαχάτμα, *Αυτοβιογραφία*, εκδ. Ιάμβλιχος, 1999.

Αν υπάρχει χρόνος, ας προετοιμάσουμε ο καθένας και η καθεμιά τρεις ερωτήσεις, που θα θέταμε εν είδει σύντομης συνέντευξης σε έναν Ινδουιστή, θέλοντας να γνωρίσουμε καλύτερα τη θρησκεία του και τις λατρευτικές του συνήθειες.

Στη συνέχεια, ανά δύο, ας ανταλλάξουμε τα ερωτήματα που ετοιμάσαμε και ας επιχειρήσουμε να απαντήσουμε με τον δικό του τρόπο στις ερωτήσεις που έχουμε πια μπροστά μας. Στο τέλος, ας διαβάσουμε τις απαντήσεις μας στην ολομέλεια της τάξης.